

Nr 328

Av herr Ohlin m. fl., om utredning angående gymnasiet m. m.

A. INLEDNING

Den 1953 av riksdagen beslutade gymnasiereformen härleder sig från 1950 års skolbeslut. Vid båda tillfällena markeras i förarbetena (prop. 1956: 70, s. 514—515) att det rörde sig om provisorisk reform, vars viktigaste innebörd utgjorde införandet av en ny bildningslinje, den allmänna, vid sidan av de äldre, latin- och reallinjerna. De resultat som sedan dess vunnits av denna och andra organisationsändringar av gymnasiet torde i stort sett icke kunna betecknas som ogynnsamma. Den periodindelning av gymnasiereformen, som förutsågs 1950, enligt vilken den tredje och sista fasen av gymnasiefrågans utveckling skulle ta sin början först någon gång på 1960-talet, har dock delvis modifierats av erfarenheten.

Under de senaste åren har gymnasiefrågorna berörts i flera undersökningar, bl. a. dem som redovisas i skolöverstyrelsens planeringskommittés betänkande Skolan och de stora årskullarna samt realskolautredningens betänkande Realskolan under övergångstiden (SOU 1955: 53). Det framgår av de kvantitativa beräkningar, som där gjorts, att gymnasiet inom få år står inför väldiga expansionskrav, sedan väl de stora årskullarna — med en stadigt växande andel inom årskullen inriktad på teoretiska studier — har passerat genom realskolan. Trängseln framför realskolans portar skulle med all sannolikhet icke ha blivit så svårartad och icke ha framkallat så stora organisationsändringar, som skett, därest statsmakterna i tid vidtagit åtgärder för att motta de ökande elevkullarna. Den realskolereform, som 1956 års riksdag tvingades besluta, tillkom i ett nödläge beträffande tillgången på lokaler och lärare.

Mot denna bakgrund finner vi det starkt befogat att en motsvarande *kris-situation* beträffande *gymnasiet* såvitt möjligt *undviks*. Åtgärder måste snarast vidtagas för den oundgängliga kvantitativa expansion, som gymnasiet måste företaga från slutet av 1950-talet till senare hälften av 1960-talet. Den erforderliga lokaltillgången måste tryggas och lärarutbildningen inom de ämnesgrupper, där brist föreligger, förbättras. Samtidigt är det viktigt att de orättvisor undviks som i ett krisläge hårdast drabbar den utbildningsvilliga ungdomen från glesbygder och andra miljöer utan fast bildningstradition. Frågor beträffande nya gymnasiers lokalisering, åtgärder för att förbättra de resande och inackorderade elevernas läge, avvägningen mellan nu existerande allmäntestetiska gymnasieformer och praktiskt inriktade

gymnasier och gymnasielinjer, införandet av ett mer eller mindre renodlat ämnesrumssystem i nya och gamla gymnasiebyggnader måste i detta sammanhang prövas.

Å andra sidan är det nödvändigt att *problem av mera långsiktig natur* icke undanskymmes av de svårigheter som skapas för skolororganisationen, när de stora årskullarna når upp i gymnasieålder. Behovet av högskoleutbildad arbetskraft i ett alltmera genomorganiserat och tekniskt utvecklat samhälle torde komma att belysas av 1955 års universitetsutredning ännu mera ingående än som varit möjligt i 1949 års arbetskraftsutrednings betänkande. Det är emellertid lika viktigt att samhällets behov av sådan arbetskraft som direkt efter studentexamen upptar en regelrätt yrkesutbildning granskas på grundval av färskare uppgifter än dem, som insamlats av den 1945 tillsatta handelsutbildningskommittén och 1948 års tekniska skolutredning. Det kan för övrigt påpekas att riksdagen vid 1956 års beslut om nya tekniska gymnasier förutsatte en fortsatt prövning av behovet av läroverksutbildad teknisk personal.

Det föreligger alltså gymnasieproblem av två skilda slag: dels de som avser tiden fram till 60-talets senare hälft och är av huvudsakligen kvantitativt-organisatorisk natur, dels de som sammanhänger med det provisoriska gymnasiets ersättande med en mera slutgiltig organisation, varvid bildningsmål och arbetskraftsbehov bör vara vägledande för de praktiskt-organisatoriska förändringar som kan behöva ske. Frågor rörande dessa båda perioder av gymnasiets utveckling bör enligt vår uppfattning tas upp till behandling i samma utredning, varvid givetvis förtursrätt måste ges åt de problem som är av brådskande natur.

Då de frågor, som utredningen skall belysa, knappast är av kontroversiell art, anser vi det icke motiverat att de hänskjutes till den parlamentariska sammanfattande skolutredning, som 1956 års riksdag begärde och som väntas bli tillsatt under innevarande år. Denna utredning torde f. ö. ej kunna åtaga sig uppgifter utanför den nioåriga skolans ram, om den avsedda tidsramen skall kunna hållas. I gymnasieutredningen bör enligt vår mening ingå övervägande fackmannarepresentation — hämtad inom och utom skolöverstyrelsen — varvid tillses att aktiv skolledar- och lärar erfarenhet blir fylligt företrädd. Dessutom bör representanter för näringslivets och målsmännens intressen ingå bland de sakkunniga.

Vi upptar i närmast följande kapitel till diskussion gymnasiestadiets kvantitativa utveckling. Därefter dryftas de frågor som gäller gymnasiets anpassning till de stora årskullarnas studiebehov. De mera långsiktiga problemen behandlas slutligen under rubriken »Det framtida gymnasiet».

B. HUR GYMNASIET VÄXT OCH VÄXER

Hur många har tagits in?

För perioden 1931—1948 finns antalet nybörjare i utbildningslinjer av gymnasial karaktär höstterminerna 1941—1948, uttryckt *i procent av årskullen*,

redovisat i särskilda utskottets utlåtande 1950: 1 s. 195. Denna redovisning återges nedan i tabell 1.

Tabell 1. Nybörjare i procent av årskull 1931—1948

Utbildningslinje	Ht 1931	Ht 1936	Ht 1941	Ht 1946	Ht 1948
Latinlinje	1,7	2,1	1,9	2,1	2,6
Reallinje	1,2	2,1	3,0	3,5	4,0
Teknisk linje	0,3	0,3	0,9	1,3	1,5
Merkantil linje	0,3	0,4	0,5	0,8	0,9
Speciallinjer	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Seminarier	0,3	0,3	0,0	1,4	1,9
Summa	3,8	5,2	6,4	9,2	11,0

För perioden 1950—1955 har vi i tabell 2 räknat fram den relativa tillströmningen till olika utbildningslinjer på gymnasiets åldersstadium. Då det inte är bekant hur de olika linjerna i tabell 1 avgränsats ger en direkt jämförelse av procenttalen för dessa olika linjer måhända inte en riktig bild av utvecklingen. Procenttalen i kolumnerna 3—7 har samtliga beräknats på årskullar, som föddes 17 år före intagningsåret. Procenttalen i kolumn 3 är avrundade tal hämtade från »Skolan och de stora årskullarna», betänkande avgivet av skolöverstyrelsens planeringskommitté. Kommittén hade räknat fram procenttalen för 4- resp. 3-årigt gymnasium på kullar, som var födda 16 resp. 17 år före intagningsåret.

Tabell 2. Antalet elever i nybörjaravdelningarna av årskullen

År	Allm. gymn. a)	Handels-gymn. b)	Tekn. gymn. c)	Tekniska fack-skolor c)	Folksk.-sem. d)	Småsk.-sem. d)	Summa 2—7
1950	7,9	1,1	1,1	0,4	0,9	1,1	12,4
1951	8,2	1,2	1,1	0,4	0,9	0,7	12,5
1952	8,8	1,2	1,1	0,4	0,9	0,7	13,1
1953	10,1	1,2	1,1	0,3	0,7	0,6	13,9
1954	10,5	1,3	1,1	0,4	0,6	0,6	14,6
1955	10,8	1,3	1,2	0,5	0,5	0,6	14,6

a) För 1955 är procentberäkningen grundad på uppgifter om intagningen kompletterade med uppskattat antal kvarsittare.

b) Procentberäkningen är grundad på uppgifter ur statistik för yrkesskolor under KÖY:s överinseende.

c) För 1950—1954 är procentberäkningen grundad på uppgifter ur »Tekniska skolutbildningen» (SOU 1955: 21).

För 1955 är beräkningen grundad på statistik för yrkesskolor under KÖY:s överinseende.

d) Procentberäkningen grundad på uppgifter från SÖ:s statistiska avdelning. Uppgifterna för handelsgymnasier avser 2-årig kurs med dagundervisning och realexamen som inträdesfordring. Uppgifterna för folkskoleseminarier avser 4-åriga linjer med realexamen som grund.

Hur många har tagit examen?

Vi har även räknat fram examinationen för de skolor, som redovisas i tabell 2, och för samma period d. v. s. 1950—1955. Det absoluta antalet för respektive skolor samt den procentuella andelen av födelseårgången (här satt till årgången 20 år före examensåret) återfinns nedan i tabell 3. Siffror inom parentes avser uppskattade värden.

Tabell 3. Examination 1950—1956

1 År	2 Allm. gymn. a)	3 Handels- gymn. b)	4 Tekn. gymn. c)	5 Tekn. fack- skola c)	6 Folk- skole- sem. a)	7 Små- skole- sem. a)
1950.....	4 497	538	736	360	471	878
1951.....	4 519	553	749	371	706	871
1952.....	4 899	618	719	382	811	928
1953.....	5 073	788	738	361	811	648
1954.....	5 360	811	744	339	746	641
1955.....	5 746	832	(750)	(320)	776	545
1956.....	6 269

År	8 Summa 2—4	9 Summa 2—7	10 Motsvarande föd. årg. (Examens- året —20)	11 Kol. 8 i % av 10	12 Kol. 9 i % av 10
1950.....	5 571	7 480
1951.....	5 821	7 769
1952.....	6 236	8 359	89 779	6,7	9,3
1953.....	6 599	8 419	85 020	7,8	9,9
1954.....	6 915	8 631	85 092	8,1	10,2
1955.....	(7 328)	(9 291)	85 906	(8,5)	(10,6)
1956.....	88 938

a) Uppgifter från SÖ:s statistiska avdelning.

b) Avser 2-åriga dagkurser. Uppgifter från statistik för yrkesskolor under KÖY:s överinseende.

c) Uppgifter från »Tekniska skolutbildningen» (SOU 1955: 21).

Planeringskommitténs prognoser

Skolöverstyrelsens planeringskommitté har i sitt betänkande »Skolan och de stora årskullarna» gjort vissa framräkningar beträffande det allmänna gymnasiets utveckling fram till och med 1969. Dessa bygger på två alternativ. Alternativ a) utgår från antagandet att den relativa tillströmningen till I⁴ och I³ skulle förbli densamma som höstterminen 1954, d. v. s. 5,69 resp. 4,83 % av motsvarande födelseårgång. Gymnasiets totala elevomslutning skulle under sådana förhållanden stiga från ca 28 100 år 1954 till 45 000 höstterminen 1962, då den skulle nå sitt maximum. Alternativ b) i kommitténs framräkningar utgår från antagandet att den relativa tillströmningen

kommer att stegras i ungefär samma takt som under den senaste tioårsperioden, d. v. s. 0,5 procentenheter varav 0,2 på fyraårig och 0,3 på treårig linje. I så fall skulle gymnasiets elevantal kulminera först höstterminen 1965 med ca 61 700 elever, d. v. s. betydligt mer än dubbelt så många som elva år tidigare.

Vad är det som inverkar på lusten att komma in på gymnasium?

Här skall ett försök göras att diskutera de olika faktorer, som kan tänkas påverka elevernas lust att börja gymnasiestudier, d. v. s. deras gymnasieefterfrågan. Vill man ha ett mått på hur långt samhället måste bygga ut en viss sektor av skolväsendet för att verkligen tillgodose önskan om utbildning inom denna sektor, är det just denna gymnasieefterfrågan som är relevant. Planeringskommitténs ovan i korthet refererade framräkningar ger mera ett mått på *gymnasiets faktiska utbyggnadstakt* än på den totala *gymnasieefterfrågan*. De grundar sig på uppgifter om den faktiska intagningen men ger inget besked om den totala efterfrågan, d. v. s. samtliga sökande.

Tillströmningen till ett visst slag av utbildning beror av flera faktorer utanför skolan. Den är emellertid också beroende av de krav, som ställs inom ifrågavarande skolform. Om kraven över lag sänks, kan flera klara de prestationer, som väntas av elever i denna skolform. På samma sätt verkar i princip en differentiering av studiemålet inom en och samma skolform. Om man inför nya linjer med varierande inriktning med hänsyn till olika yrkesgrenar och om man inför linjer med i stort sett samma innehåll och inriktning som redan befintliga men med lägre krav, avsaknad av examen o. s. v. kommer skolformen eller skolstadiet att passa för ett större antal elever i varje årskull.

När den tänkbara utvecklingen på gymnasiestadiet här skall diskuteras, utgår vi från de nuvarande skolformerna på detta stadium, som avslutas med en examen, d. v. s. allmänna gymnasier, seminarier och specialgymnasier. Vi utgår också från antagandet, att *kraven i dessa skolformer skall vara oförändrade*.

Den absoluta tillströmningen av elever till gymnasiestadiets skolformer beror dels av denna gymnasieefterfrågan, dels på årskullarnas storlek. Gymnasieefterfrågan påverkas i sin tur av följande faktorer: samhällets efterfrågan på gymnasieutbildade, andelen »studentexamenskapabla», gymnasiernas lokalisering, målsättning och organisation för skolor som avlämnar elever till gymnasiestadiet, studieekonomien samt befolkningsförändringar.

Med samhällets efterfrågan på gymnasieutbildade avses dels efterfrågan på personer som direkt efter gymnasiestudier av olika slag går direkt ut i förvärvslivet, dels efterfrågan på arbetskraft med fortsatt utbildning efter examen på gymnasiestadiet.

Andelen »studentexamenskapabla» har betydelse för att fastställa övre gränsen för den andel av varje årskull som kan tänkas genomföra gymnasiestudier fram till examen.

Gymnasiernas lokalisering inverkar på gymnasieefterfrågan så till vida,

att nya gymnasier i tidigare icke tillgodosedda områden lockar elever, som annars icke skulle sökt till gymnasium. Det är sålunda troligt att antalet sökande till gymnasiestadiets skolformer fortsätter att öka bland annat på grund av att nya skolor inrättas. Nya skolor skapar ny tillströmning.

Målsättning och organisation för de avlämnande skolorna inverkar också på tillströmningen. Om dessa skolor organiseras så, att de allt bättre tar till vara elevernas inom varje årskull skiftande studieinriktning och begåvningsgrad, ökas förutsättningarna för att de gymnasielämpliga skall föras fram till skolor på gymnasiestadiet. De underliggande skolornas pedagogiska målsättning påverkar också — vid oförändrade krav på gymnasiet — storleken av den andel av varje årskull, som kan komma in i gymnasiala skolformer.

Studieekonomien bestäms i sin tur av två andra faktorer. Den ena är familjernas ekonomi, med andra ord i stort sett den allmänna levnadsstandarden. Den andra betingas av samhällets åtgärder i form av studiehjälp, elevhem o. d.

Slutligen inverkar befolkningsförändringar på tillströmningen till olika skolor. Den pågående starka inflyttningen till städer och tätorter har ökat antalet familjer, som har tillgång till gymnasieutbildning för sina barn utan att dessa behöver företa långa resor eller bo inackorderade. Den fortsatta utvecklingen i fråga om dessa folkomflyttningar kommer att ständigt öka andelen av varje årskull, som söker till gymnasier av olika slag.

Här skall nu de ovan definierade faktorerna och deras inverkan på gymnasietillströmningen den närmaste tiden diskuteras.

Samhällets efterfrågan på gymnasieutbildade personer var den första av de uppräknade faktorerna. Denna efterfrågan bestäms till mycket stor del av efterfrågan på universitets- och högskoleutbildad arbetskraft. Mellan 75 och 80 % av de nytexaminerade studenterna beräknas gå vidare till högre studier (enligt statsverkspropositionen år 1957: Bil. 10: Åttonde huvudtiteln s. 276 är medelvärdet för 1953—1955 77,3 %). Efterfrågan på universitets- och högskoleutbildad arbetskraft emanerar i mycket stor utsträckning från stat och kommun, som sysselsätter omkring hälften av arbetskraften med denna utbildning. Arbetskraftsutredningen har i sitt betänkande (SOU 1955: 34) gjort vissa uppskattningar av arbetskraftsbehovet inom offentlig verksamhet under den närmaste framtiden. Den offentliga sektorn av akademikernas arbetsmarknad omfattar främst undervisningsväsen, hälso- och sjukvård samt befattningar för personal med tekniska och administrativa uppgifter. På alla dessa tre områden beräknas en brist kvarstå långt in på 1960-talet. Det totala behovet av tillskott av sådan arbetskraft inrymmer många variationer. När det t. ex. gäller lärare i humaniora antas den nuvarande bristen inom vissa kombinationer vara tillgodosedd redan om några år, och rätt snart kan den tänkas vara förbytt i ett överskott. Helhetsbilden blir dock en *fortsatt ökning av efterfrågan* på personer med kvalificerad utbildning inom den offentliga sektorn.

För den *enskilda sektorn* har också vissa beräkningar gjorts. Sålunda har

direktör Bertil Kugelberg i Svenska arbetsgivareföreningen i SACO-tidningen nr 8/1956 redovisat det nuvarande antalet akademiker inom industrien. År 1955 var antalet 6 023. Han pekar på en tredubbling inom industrien av antalet civilingenjörer på 25 år, av antalet civilekonomer på 20 år. För framtiden räknar direktör Kugelberg med ett ökat behov av högt utbildade tekniker under avsevärd tid framåt. Industriförbundets teknikerkommitté har gjort en undersökning för 1955 års universitetsutredning. Bland annat har man uppskattat antalet högskoleingenjörer och akademiker med teknisk verksamhet både inom näringslivet och i offentlig verksamhet. 1950 var dessa ca 9 100 och 1955 ca 10 600. För 1965 har behovet beräknats till över 17 000.

Den faktor, som består i den troliga *andelen »studentexamenskapabla»* i varje årskull, har som tidigare framhållits sin största betydelse, när det gäller att diskutera den övre gränsen för examination och intagningen i skolor på det här behandlade stadiet. Docent Kjell Härnqvist har i en undersökning för universitetsutredningen angående begåvningsreservens storlek ansett sig finna att omkring en fjärdedel av en årskull skulle vara kapabel att avlägga studentexamen. Examenskullarna utgör f. n. ca 80 % av dem i samma årsklass, som tagits in. Låt oss nu anta att det skulle visa sig önskvärt att låta alla studentexamenskapabla verkligen komma fram till denna examen. I så fall skulle man med oförändrad kuggningsfrekvens behöva ta in något över 30 % av en årskull i gymnasiala skolformer. Dessa båda procenttal — 25 resp. 30 — skulle alltså ange de övre gränserna för examination resp. intagning på detta stadium, om man utgår från Härnqvists beräkningar.

Skolororganisationens utbyggnad med nya gymnasier i områden, där eleverna tidigare varit hänvisade till att resa längre sträckor eller vara inackorderade på annan gymnasieort, men där de nu kan nå ett gymnasium genom förhållandevis korta resor, höjer den relativa tillströmningen till gymnasieutbildning. Hur elevfrekvensen ökar med minskat avstånd till gymnasiet har visats av lektor Elis Pålsson i »Skolan och de stora årskullarna». Han redovisar där (s. 73—74) antalet gymnasieelever per 10 000 invånare i tidszoner år 1950 inom Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus och Hallands län. Han fann då följande frekvenser.

Inom zonen med restid under 20 min.	31,9
mellan 20 och 40 min.	21,0
» 40 och 60 min.	17,2
» 60 och 80 min.	15,3
över 80 min.	9,1

För närvarande tycks tendensen vid *gymnasiernas lokalisering* vara den att man eftersträvar att få så liten andel inackorderade elever som möjligt vid ett nytt gymnasium. Detta gör gymnasiestudierna mindre avskräckande i ekonomiskt avseende och bidrar till att öka gymnasieefterfrågan.

De avlämnande skolornas organisation och pedagogiska målsättning är en för närvarande svårbedömd faktor. Å ena sidan bidrar den ökade tillströmningen till realskolestadiets skolformer liksom försöksskolornas utbyggnad till att ett allt större antal ungdomar bereds tillfälle till gymnasieförberedande studier. Å andra sidan är det svårt att i dag bedöma vad som i detta hänseende blir följderna av den nyligen beslutade omorganisationen av realskolestadiets skolformer och den planerade omarbetningen av dess kursplaner samt hur de nuvarande försöksskolornas och den framtida 9-åriga obligatoriska skolans pedagogiska målsättning kommer att inverka på gymnasie-rekryteringen. Ju effektivare realskolan och försöksskolan (den 9-åriga obligatoriska skolan) rent geografiskt täcker landet, desto större blir de organisatoriska förutsättningarna för att man verkligen får fram de ungdomar, för vilka studier i gymnasiala skolor är den lämpligaste utbildningsvägen. Denna utbyggnad fortskrider undan för undan, och när — enligt beräkningar i olika sammanhang — den 9-åriga obligatoriska skolan är genomförd över hela landet någon gång 1970—75, har denna faktor nått största möjliga effekt. Då finns de maximala organisatoriska förutsättningarna för att alla »gymnasielämpliga» ungdomar skulle kunna få en utbildning, som helt utnyttjade deras intellektuella förutsättningar. Under utbyggnadsperioden kommer säkerligen denna faktor att bidra till en fortsatt stegring av gymnasieefterfrågan.

Försöksskolorna har hittills (januari 1957) endast fört fram tre avgångsklasser. Detta material ger inte tillräckligt underlag för en någorlunda säker bedömning av den framtida 9-åriga skolans inverkan på gymnasieönskan. Helt utan intresse är det dock inte i detta sammanhang att se på gymnasieövergång hos försöksskolornas elever.

I skolöverstyrelsens försöksrapporter redovisas den faktiska övergången till andra skolor från försöksskolornas högstadium vid slutet av vårterminen varje läsår. På grundval av uppgifter i försöksrapporterna för läsåren 1953/56 har vi gjort nedanstående sammanställning (tabell 4) över till gymnasiala skolformer avgångna elever från försöksskolans klass 8—9 vårterminen åren 1954—56.

Tabell 4. Elever som avgått från klass 8—9 i försöksskolorna till gymnasiala skolformer 1954—56

Vt år	Hela antalet elever i klass		Till allm. och försöksgymn. fr. klass		Till övr. gymnasiala skolf. fr. klass a) 9	Till samtl. gymn.skolf. i % fr. klass	
	8	9	8	9		8	9
1954	1 453	630	19	64	1	1,2	10,2
1955	2 696	1 317	14	122	15	0,5	10,3
1956	3 714	2 297	14	141	11	0,4	6,4

a) Tekn. gymnasium, handelsgymnasium och seminarier.

Uppgifterna i tabell 4 skulle tyda på att övergången till gymnasiestadiets skolformer är lägre när det gäller försöksskolorna än övriga högre skolor. Det går dock inte att utan vidare jämföra gymnasieövergången (motsvarande) för försöksskolorna med gymnasieövergången för samtliga skolor på samma stadium. Försöksskolorna har nämligen i tidigare klasser förlorat en del av de elever som med all säkerhet varit inriktade på gymnasiestudier. Dessa elever har lämnat försöksskolorna i klasserna 4—6 för att gå till realskolor, praktiska realskolor eller flickskolor. Enligt försöksrapporterna för 1953/56 hade denna avtappning den omfattning som framgår av tabell 5, som visar den procentuella avgången.

Tabell 5. Elev som gått från klass 4—6 i försöksskolorna till realskolor m. m. 1953—56, %

Vt år	Från klass 4	Från klass 5	Från klass 6
1953	3,5	1,5	9,0
1954	9,4	2,0	10,9
1955	6,6	1,1	9,0
1956	9,4	1,8	11,6
Gemensam avgång	7,2 %	1,6 %	9,9 %

De ekonomiska förutsättningarna för studier bestäms — förutom av gymnasielokaliseringen — av familjernas ekonomiska standard och av åtgärder från samhällets sida i form av studiehjälp, elevhem m. m. Med stigande levnadsstandard ökas antalet familjer som vill ge sina barn utbildning på gymnasiestadiet. Då en familjs realinkomst stigit över en viss gräns, kommer den i den situationen, att den får pengar »över» till kulturkonsumtion, t. ex. till barnens utbildning. Den starkt ökade tillströmningen till realskolestadiet är en följd av bland annat denna utveckling, vars verkningar nu börjar spåras på gymnasiestadiet. Vi vill därmed inte säga, att det på grund av standardhöjningen prompt måste bli samma stegring här som på realskolestadiet. Man kan nå en god livslön även med en utbildning som stannat vid realexamensnivån. Å andra sidan kan man förutse att förändringar i samhällsstrukturen av den art man nu börjar skönja måste öka värdet ur individens synpunkt av en kvalificerad utbildning. Om den under efterkrigstiden konstaterade genomsnittliga stegringen av produktionen — och därmed levnadsstandarden — får fortsätta, kan man därför räkna med en ökad benägenhet att låta barnen få sådan utbildning. Den s. k. långtidsutredningen (SOU 1956: 53) har ansett en ökning av vår nationalprodukt mellan 1955 och 1960 med 15—20 % icke vara utesluten. Då har den dock bortsett från verkningarna av arbetstidsförkortningen åren 1958—60.

Inflyttningen till städer och tätorter har i olika sammanhang beräknats fortsätta ännu en tid. Långtidsutredningen har räknat med att stadsnäringarna under tiden 1955—65 kommer att från jordbruket erhålla inemot

140 000 yrkesverksamma personer. På grund av denna utveckling kommer för varje år åtskilliga familjer närmare ett gymnasium eller motsvarande, och den bidrar därmed till att öka deras benägenhet att ge barnen utbildning på detta stadium.

Denna genomgång av olika faktorer, som kan påverka utvecklingen av gymnasieönskan och andelen av varje årskull som söker till gymnasium, tyder snarare på en fortsatt tillväxt av denna andel än en stagnation. Såväl när det gäller hela stadiets olika skolformer som de allmänna gymnasierna torde man kunna räkna med en fortsatt stegring av gymnasieefterfrågan. Planeringskommitténs alternativ a), som räknar med en oförändrad relativ tillströmning till de allmänna gymnasierna, bygger av allt att döma inte på det mest troliga antagandet. Det mest troliga är att utvecklingen förlöper närmare alternativ b). Detta bygger som redan nämnts på en konstant årlig ökning av procentalen för I⁴ och I³ med sammanlagt 0,5 %. Planeringskommittén har räknat fram elevantalet till och med 1969 på grundval av en sådan ökning. Enligt denna framräkning skulle enbart intagningen i I⁴ och I³ av de allmänna gymnasierna och försöksgymnasierna vid denna tid utgöra ca 18 % av årskullen. Då har vi alltså inte räknat med intagningen i gruppen »övriga» skolor på detta stadium. Med hjälp av uppgifterna i tabellerna 1 och 2 kan beräknas att intagningen i denna grupp under efterkrigstiden utgjort ca 50 % av intagningen i de allmänna gymnasierna. Om denna relation bestode under tiden fram till och med 1969 skulle intagningen i gruppen »övriga» uppgå till närmare 10 % av en årskull. Vi skulle detta år ha en sammanlagd intagning på 25—30 % av årskullen till skolor på detta åldersstadium.

Denna framräkningsmetod är helt mekanisk; inga hänsyn har tagits till alla de faktorer som kan påverka gymnasieefterfrågan och inte heller till antalet studentexamenskapabla i varje årskull.

Den senare frågan — *hur många som verkligen kan föras fram till studentexamen* — har i Sverige varit föremål för många undersökningar. Enligt professor Huséns beräkningar från åren 1946—50 skulle sålunda ca 15 % av varje årskull kunna klara detta studiemål (varvid detta begränsades till allmän studentexamen, examen vid tekniskt läroverk och vid handelsgymnasiernas tvååriga heldagskurs); enligt docent Härnqvists av år 1956 drygt 25 % (i detta fall allmän studentexamen och examen vid tekniskt läroverk). Diskrepansen är en följd av skillnaden i metod; i så komplicerade problem måste det dessutom vara mycket svårt att fixera vad det egentligen är man räknar fram.

Här vill vi karakterisera skillnaden så, att Huséns undersökningar mäter vad man kan åstadkomma, om endast de tas in i på ett gymnasium, som med mycket stor sannolikhet klarar studentexamen; Härnqvist lämnar endast dem utanför gymnasiet, som förutses över huvud taget icke kunna klara studentexamen.

Enligt vårt förmenande bör man härav dra den slutsatsen, att för de stora

årskullarnas del ger Huséns beräkningar en mera realistisk målsättning — samhällets resurser räcker under de åren inte längre.

Till studentexamensnivån hänför Härnqvist, som redan nämnts, endast allmänna gymnasier och högre tekniska läroverk. Enligt tabell 3 utgjorde år 1955 examinationen i dessa skolformer ca 6 500, vilket är ca 7,5 % av motsvarande födelseårgång. Ett fullt utnyttjande av studentexamensreserven enligt Härnqvists beräkningar skulle ge utrymme för gott och väl en tredubbling av denna procentuella andel. En utbyggnad av gymnasiestadiet i syfte att tillvarata denna utbildningsreserv skulle innebära betydligt större ökning än den som förutsetts enligt planeringskommitténs maximiresonemang, d. v. s. alternativ b).

Härnqvists undersökning bygger på antagandet att samtliga i socialgrupp 1 som är studentexamenskapabla också föres fram till denna examen. Utbildningsreserven skulle sålunda återfinnas i socialgrupperna 2 och 3. Enligt detta resonemang är det i dessa samhällsgrupper, som det fortfarande finns ungdomar, vilka inte blivit i tillfälle att få en utbildning som svarar mot deras begåvning. Det måste vara ett rättvisekrav ur såväl individernas som ur gruppernas synpunkt att de ges detta tillfälle. Denna målsättning för en utbyggnad av gymnasiestadiet bör konfronteras med dels samhällets behov av arbetskraft med en viss utbildning, dels den möjliga takten för utbyggnaden så som denna bestäms av samhällets resurser och dessas fördelning på olika uppgifter.

Att man tar hänsyn till samhällets behov med en viss utbildning ligger också i den utbildningssökandes eget intresse. Detta krav bör tillgodoses genom en förbättrad och utbyggd studie- och yrkesrådgivning såväl vid valet av skolform och linje som under den fortsatta utbildningen på gymnasiestadiet. Åtgärder i denna riktning blir angelägna både med hänsyn till den väntade, starkt ökade tillströmningen under de stora årskullarnas år och med hänsyn till den av oss längre fram i motionen skisserade uppläggnings av gymnasiet under den därefter följande perioden. Vi återkommer till studie- och yrkesrådgivningen i ett senare avsnitt.

När det gäller utbyggnadstakten måste enligt vår mening skolväsendets behov hänföras till de mest angelägna vid avvägningen mellan olika krav på samhällets samlade resurser. Med hänsyn till de betydande brister som för närvarande föreligger på detta område — bland annat kraftiga underskott på såväl lärare som lokaler — och med tanke på den väntade stora tillströmningen till gymnasiestadiet under de stora årskullarnas tid torde det inte vara möjligt att under den närmaste tioårsperioden skapa förutsättningar för ett fullt utnyttjande av den förut antydda utbildningsreserven.

Redan en examination av den andel av varje årskull, som anges i Huséns beräkningar, d. v. s. ca 15 %, skulle innebära, att vi vid mitten av 60-talet utexaminerar bortåt 18 000 personer från allmänt gymnasium, högre tekniskt läroverk och handelsgymnasium, mot 7 000—8 000 i dag. En sådan målsättning torde motsvaras av ett elevantal på drygt 70 000 vid dessa läroanstalter mot för närvarande ca 35 000. Denna ansvällning skulle innebära

en ökning av lärarbehovet med uppemot 3 000. Även lokalbehovet skulle öka kraftigt. Med den nuvarande genomsnittliga kostnaden som man för närvarande räknar med och med den nuvarande kvottilldelningen skulle nettotillskottet per år inte räcka till för att täcka behovet till mitten av 60-talet. Det skulle behövas ytterligare lokaler för nära 2 000 klassavdelningar.

Vårt till 1956 års riksdag framlagda och nu av Kungl. Maj:t godtagna förslag om klassrumspaviljonger — uppförda utanför byggnadskvoten — liksom våra förslag om användande av ämnesrumssystem på gymnasiet samt om en allmän rationalisering och ett förbilligande av skolbyggandet på längre sikt kommer väl till pass då det gäller att lösa dessa problem.

Som redan nämnts torde det vara mest realistiskt att under tiden fram till 60-talets mitt bereda *växande andelar av växande årskullar utbildning på gymnasiestadiet.*

Först när årskullarna på detta stadium minskar, d. v. s. under senare delen av 60-talet, torde det vara möjligt att i princip tillgodose den högre målsättningen, d. v. s. ett fullt utnyttjande av utbildningsreserven. Detta förutsätter att planeringen för gymnasiestadiet i fråga om såväl kapacitet som organisation sätter in i god tid. Denna planering med inriktning på den angivna målsättningen hör till den viktigaste uppgiften på längre sikt för den av oss skisserade gymnasieutredningen. Vi återkommer till denna uppgift längre fram i motionen. Det resonemang vi här fört innebär givetvis icke att vi är blinda för att även i framtiden många studentexamenskapabla ungdomar helt naturligt kommer att föredra att verka i sådana praktiska yrken, som ej kräver gymnasieutbildning. Huruvida somliga av dessa senare i livet önskar avlägga studentexamen eller ej påverkar endast gymnasieorganisationen för vuxna, däremot icke det reguljära gymnasiet.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis utmynnar föregående resonemang om utvecklingstendenserna i att samhällets resurser bör inriktas på att *under de stora årskullarnas tid i möjligaste mån tillgodose dessas behov av gymnasieutbildning.* Vi tar då sikte på en andel av varje årskurs som ej överstiger den som enligt prof. Huséns beräkningar är studentexamenskapabel. Det blir senare en uppgift att ge studiemöjligheter åt den utbildningsreserv som kan komma att finnas kvar.

C. GYMNASIET OCH DE STORA ÅRSKULLARNA

I. Organisationsfrågor

När det gäller att klara den anstormning som gymnasiet har att vänta under de stora årskullarnas år, bör man naturligtvis inte samtidigt utsätta detta för alltför snabba och djupgående organisatoriska förändringar. De allmänna gymnasierna — utformade enligt 1953 års beslut — kläcker dessutom först innevarande vår sin första kull studenter, och även av den anledningen vore det obetänksamt att alltför snart vidta ytterligare reformer. Man

kan ännu inte med säkerhet avgöra vad som är av värde eller ej i de förändringar som 1953 års riksdag beslöt. En angelägen uppgift är därför att diskutera i vilken utsträckning gymnasier i sin nuvarande utformning kan motsvara de krav som man vet kommer: årskullarnas kvantitativa behov av utbildning och samhällets behov av utbildat folk.

När det gäller kvalitet kan man nog med framgång hävda att de nuvarande gymnasier väl motsvarar samhällets krav, men i fråga om den kvantitativa fördelningen är bilden en annan. Under det att de banor som rekryteras av studenter med examen från latinlinjen ser ut att inom en snar framtid överbefolkas, blir behovet av tekniker och naturvetare allt större. Nu har visserligen inte den allmänna linjens uppträdande medfört någon nedgång i reallinjens procentuella andel av gymnasiekadern. I den relativt gynnsamma bilden av realgymnasiets utveckling måste man dock även ta hänsyn till konsekvenserna av den uppdelning av gymnasiets högstadium i biologisk och matematisk gren, som är en av nyheterna i 1953 års beslut. Det ser ut som om den matematiska grenen just nu verkade repellerande på en del av de elever som annars skulle kunna klara en kvalificerad teknikerutbildning. Endast ca 40 % av »realisterna» i näst högsta ringen väljer denna mera krävande gren. För att tillgodose vårt samhälles behov av tekniker vore det alldeles givet av stort värde om man snart kunde öka antalet av dem som väljer denna gren. En av förutsättningarna härför är att vid den förutsedda breddningen av gymnasiet reallinjen får brorslotten.

Den allmänna linjen har *procentuellt* hävdat sig väl och tar för närvarande ca 30 % av eleverna i de högsta ringarna.¹ Då skall man emellertid märka att många kommer in på denna linje som ett sista alternativ för att i alla fall komma fram mot en studentexamen. Denna tveksamhet beror säkerligen på att alldeles klara besked om kompetensvärdet av en studentexamen på denna linje ännu inte givits. Debatten om latinkunskapernas nödvändighet eller ej för en rad av vidarestudier har ännu inte resulterat i beslut. Kravet på förkunskaper i latin gör det sålunda omöjligt för en student på den allmänna linjen att utan komplettering vid universiteten fortsätta studiet av historia, som dock är allmänna linjens centrala ämne; detsamma gäller de moderna språken för dem som kommer från den språkliga grenen.

I det speciella avseende som vi nu diskuterar är latinlinjen mera problemfri än övriga linjer på de allmänna gymnasier. Lika självklart som det är att denna utbildningsform skall finnas vid nästan alla gymnasier, lika oundvikligt är dess nedgång (i procent räknad från 43 till 32 i högsta ringen 1953—56). Man kan nämligen icke bortse från rapporterna om ökad humanistproduktion vid universitet och högskolor.

För dessa tre linjer gäller att de icke i första hand meddelar en färdig yrkesutbildning utan i stället förbereder för högre studier vid olika högskolor. Man kan därför säga att det väsentliga för de tre linjerna icke är vad som skiljer utan vad som förenar — den kvalificerade allmänt medborgliga bildning som ett gymnasium anses garantera. Trots vår tids ökade

¹ Först där kan jämförelsen göras, eftersom många gymnasier saknar självständig linje.

krav på specialisering och »effektivitet» måste man se till att dessa omistliga värden ej rationaliseras bort.

Mot det gamla gymnasiet anfördes bland annat att det medförde ett »kompletteringselände». Fråga är om reformen 1953 verkligen reducerade detta bekymmer i önskvärd omfattning. Det gäller här ett gymnasiums effektivitet i egentlig mening: efter studentexamen borde studenten utan ytterligare omgång kunna direkt starta den utbildning han väljer och är lämplig för. Den ordning som förut rått och som fortfarande råder innebär ett slöseri med de intellektuellt välutrustades tid. Konkurrenskompletteringen har man visserligen till stor del avskaffat, men kompetenskomplettering är alltså oundgänglig för alla de fall, där ungdomar valt fel linje. Genom en förbättrad studierådgivning kan man säkerligen avsevärt minska antalet av dessa som kommit fel. I många fall kommer eleven dock in på fel linje på grund av platsbrist på den i första hand åtrådda linjen. Genom att målmedvetet söka efter ett bättre urvalsinstrument än den samlade betygssumman skulle man också kunna minska betygssjättet. Kunde man på något vis få utbildningen för kvalificerade yrken (läkare, civilingenjörer) avslutad vid lägre levnadsålder skulle samhällets vinst bli avsevärd.

Specialgymnasierna är i hög grad inriktade på att ge en färdig yrkesutbildning. Som 1948 års tekniska skolutredning säger i sitt betänkande (SOU 1955: 21) har de tekniska gymnasierna alltmer fjärrat sig från sin ursprungliga målsättning att ge en allmän teknisk utbildning och ger nu i stället en mycket specialiserad sådan. Att försöka vrida den utbildningen tillbaka vore enligt utredningen inte realistiskt. Ansträngningarna måste i stället inriktas på att snabbt öka kapaciteten för de tekniska gymnasierna så att samhällets behov av tekniker i någon mån tillfredsställes. Här kommer de stora årskullarna in i bilden, men inte som ett hinder eller ett bekymmer utan som en engångschans för samhället, väl värd en kraftansträngning. Den är så mycket mer nödvändig som vi just nu står i begynnelsen av en svindlande snabb utveckling av den industriella produktionen i tekniskt avseende.

Fullt så enkelt kan man inte yttra sig om behovet av ungdom med utbildning från handelsgymnasium. Det är beklagligt att den utredning om handelsgymnasiernas ställning som avlämnades 1950 ännu ej lett till ställningstagande från statsmakternas sida. Ett annat problem som ej klarlagts är *var* dessa fackgymnasier skall vara belägna. Det gäller ju även för dessa skolor att undvika ett alltför klenst elevunderlag; när det gäller denna skoltyp är den risken redan nu en realitet.

Man kan förutse att de nu diskuterade gymnasielinjerna inte helt kommer att kunna tillgodose gymnasieefterfrågan hos de stora årskullarna. Den konkurrens om arbetstillfällena som dessa årgångar kommer att möta kan förmodas resultera i ett bejakande av en skolgång utöver de obligatoriska nio åren. I de nya kadrer som på det viset växer upp kommer det då dessutom att ingå en icke obetydlig andel som icke kan klara ett gymnasium av hävdvunnen typ. Lösningen måste därför bli *examensfria linjer* av olika slag;

för närvarande utreds frågan om praktiska gymnasielinjer. En utredning har även föreslagits om överbyggnad över enhetsskolan med ett tionde och ett elfte år. Den av oss föreslagna gymnasieutredningen bör ta ställning även till dessa problem.

När den akuta belastningen vid mitten av sextioalet är övervunnen kan man äntligen ta itu med uppgiften att konstruera ett gymnasium sådant man på längre sikt vill ha det. Men då bör man i tid ha samlat erfarenheter från en under tillräckligt lång tid bedriven försöksverksamhet. Riksdagen kan enligt statsverkspropositionen vänta förslag om särskilda statliga försöksskolor på enhetsskolestadiet, knutna till vissa lärarutbildningsanstalter. Det vore välbetänkt, om man redan nu planerade ett gymnasiestadium som fortsättning på dessa skolor. Dessa gymnasier skulle då kunna bli verkliga härdar för pedagogisk förnyelse. I all den brist i olika avseenden som kommer att känneteckna gymnasiet de närmaste åren: brist på klassrum, lärare, förkunskaper, undervisningsmateriel, gymnastiksal, får man hela tiden ordna det så att dessa speciella gymnasier blir mest gynnad part. I de försök man där skall bedriva bör nämligen inte ett av problemen vara hur man kommer till rätta med dessa brister; tar man sikte på låt oss säga perioden efter år 1966 skall man också räkna med de sannolikt avsevärt ökade resurser som samhället vid den tiden kan ställa till skolans förfogande.

När det gäller de *examenfria alternativen* ställer man sig tveksam till hur skolan skall tillmötesgå elevernas och föräldrarnas önskemål i det avseendet. Om avsikten i huvudsak är att ungdomarna skall någonstans vara till dess de är gamla nog att ge sig ut i förvärvslivet kan det accepteras endast om man därmed gör de unga bättre rustade för samhällets krav. Allt annat är ett slöseri med tid och pengar, som ej är tillrådligt i en bristsituation. Erfarenheterna från t. ex. USA är i vissa avseenden avskräckande. Men utformas studierna så att de på något sätt ger vad flickskola och praktisk realskola för närvarande ger, kan vinsten bli avsevärd; bland annat kan dessa alternativ göra det lättare att upprätthålla den standard som för närvarande utmärker våra gymnasier och som det vore betänkligt att sänka.

Sedan större erfarenhet vunnits av de nyligen igångsatta gymnasierna för kompletteringsstudier i Stockholm och för vuxna i Norrköping bör gymnasieutredningen enligt vår uppfattning uppta även därmed sammanhängande problem till övervägande.

II. Lokaliseringsfrågor

Lokaliseringen av nya gymnasier tycks för närvarande följa principen, att antalet inackorderade elever skall hållas så lågt som möjligt. Största möjliga antal elever bör nå gymnasieorten efter högst en timmes resa. Ur både samhällets och elevernas synpunkt erbjuder så belägna gymnasier utan tvivel betydande fördelar. Genom att man undviker inackordering blir kostnaderna lägre både för den studiehjälp samhället lämnar och för de utgifter som åvilar eleverna och deras målsmän. De senare sätter dessutom mycket stort värde på att få behålla sina barn i hemmet även sedan de övergått till

studier på gymnasiestadiet. Denna lokalisering medför emellertid också nackdelar: relativt små gymnasier har sämre möjligheter till fullständig linjeorganisation och brister ofta i fråga om utrustning och kompetenta lärare.

När det gäller de minskade möjligheterna att få fullständig linjeorganisation bör dock framhållas, att anordningen med real- och latinlinjer samt s. k. A-kombination i stället för tre fullständiga linjer av fackmän anses arbetsduglig. När det gäller den eventuella bristen på kompetenta lärare vid små kommunala gymnasier skall nedan vissa åtgärder diskuteras. Det torde även vara befogat att på nytt ta upp en diskussion om gymnasiernas kommunala förstadium, d. v. s. att ett gymnasium startar i kommunal regi.

De här antydda åtgärderna kan eliminera vissa nackdelar, som är förenade med lokalisering enligt ovan nämnda principer, och vi finner därför, att fördelarna — både de ekonomiska och sociala — väger över. En fortsatt utbyggnad av gymnasieorganisationen efter dessa lokaliseringsprinciper innebär emellertid, att man i ännu större utsträckning än hittills måste ägna uppmärksamhet åt de resande elevernas problem, både när det gäller rese-möjligheter och anordningar av skolsocial karaktär.

Samhällets möjligheter att avhjälpa eventuell brist på kompetenta lärare och tillräckligt sakkunnig pedagogisk ledning vid mindre, kommunala gymnasier bör utredas. Vid prövning av frågan om ett norrlandsuniversitet bör också beröras tänkbara åtgärder i syfte att stimulera den akademiskt utbildade arbetskraften till tjänstgöring vid norrlandsläroverken. De åtgärder som vidtagits i liknande fall vid andra skolformer — bristtjänster, studierektorer m. m. — kan förmodligen ge en viss vägledning. I detta sammanhang kan även diskuteras om det inte är påkallat med en skärpning av kraven i fråga om tillgång på lärare och pedagogisk ledning vid upprättande av kommunala gymnasier.

Den här diskuterade lokaliseringsprincipen kan medföra ett annat problem. Om ett nytt gymnasium inrättas i närheten av en ort med gammalt gymnasium, som har gott anseende och traditionellt betraktats som utbildningsanstalt för de kringliggande städernas och tätorternas ungdom, är det inte säkert, att hela det på grundval av tidszoner framräknade elevunderlaget verkligen utnyttjar det nya gymnasiet. Det kan mycket väl tänkas, att 10—20 minuters längre restid till det gamla gymnasiet anses uppvägas av dettas bättre personella och materiella resurser. Om därför en gymnasielokaliserings efter här berörda principer skall utfalla lyckligt, måste den underbyggas antingen med betydande ekonomiskt stöd till det nya gymnasiet redan vid starten eller med uppdragning av *gymnasieområden* och *hänvisning* av eleverna.

Det kommunala förstadiet

Frågan om slopande av gymnasiernas kommunala förstadium har tidigare varit föremål för behandling i riksdagen. För ett bevarande av den nuvarande anordningen talar starka skäl, bland annat att utvecklingsmöjligheterna för ett gymnasium på en ort kan prövas innan statsmakterna över-

tar ansvaret för skolan. Andra skäl talar emellertid för att staten redan från början träder till vid upprättandet av ett gymnasium. Vi skall här peka på tre.

För det första är det viktigt att planeringen inför den nu förestående betydande utbyggnaden av gymnasieorganisationen görs så effektiv som möjligt. Staten har visserligen redan nu möjligheter att påverka lokaliseringen eftersom det fordras Kungl. Maj:ts tillstånd för upprättande av ett kommunalt gymnasium. Staten spelar emellertid här i princip en passiv roll. Det är kommunerna som tar initiativet. Kungl. Maj:t får ta ställning till ansökningarna efter hand som de kommer in. Om staten från början vore huvudman, funnes större möjligheter för överblick och samordning vid gymnasiers tillkomst.

För det andra lägger det nuvarande systemet oskäligt stora bördor på enskilda kommuner, som påtar sig huvudmannaskapet för gymnasier. De får svara för en del av de utgifter, som åsamkas av eleverna från andra kommuner än läroverkskommunen. Dessa olägenheter kan väl reduceras men ej elimineras genom de möjligheter till samverkan (tvångsvis, om ej annat går!) som öppnas genom riksdagsbeslutet om ny skolstyrelselag och genom förslaget till ny kommunalförbundslagstiftning.

För det tredje har tillskapandet av statliga försöksgymnasier på vissa orter till en del knäsat principen med staten som huvudman redan vid ett gymnasiums grundande. Om denna olikhet mellan försöksgymnasiers och övriga gymnasiers ställning under startperioden består, kan man riskera, att de förra eftersträvas av andra än av pedagogiska skäl. Det är samma risk som tidigare förelegat vid avvägningen mellan försöksskola och realskola men som reducerats genom de nu införda byggnadsbidragen för realskolorna. De här åberopade skälen motiverar enligt vår uppfattning att frågan om det kommunala förstadiet vid upprättande av gymnasium på nytt tas upp till övervägande.

De resande eleverna

Slutligen torde det — som redan framhållits — bli nödvändigt att överväga åtgärder med anledning av den väntade ökningen av antalet resande elever på gymnasiestadiet. Dessa överväganden bör bland annat gälla elevernas rese-möjligheter.

För närvarande är denna elevgrupp huvudsakligen hänvisad till att under större delen av läsåret anlita kollektiva transportmedel, såsom järnväg och landsvägsbuss. Den framtida utvecklingen för dessa kommunikationsmedel bl. a. med hänsyn till privatbilismens utveckling kommer här in i bilden. En fortsatt utökning av bilparken på landsbygden kan måhända leda till att järnvägs- och bussförbindelser i viss utsträckning försämrats. Biltätheten här i landet uppskattas av docent Sven Godlund i en artikel i tidskriften Plan nr 4—5: 1956 till 1 bil på 3 invånare om 15 à 20 år. Författaren påpekar, att redan nu har ganska betydande järnvägsnedläggningar ägt rum i landet —

Skåne är ett av de mest talande exemplen — och att nya bannedläggningar väntas. Enbart under de närmaste åren skall — i enlighet med järnvägsstyrelsens direktiv för det fortsatta utredningsarbetet om de trafiksvaga bandelarna — fortbeståndet av ca 1 500 km järnväg tas upp till prövning. Om sålunda frågan rörande förbindelserna med skolorterna är viktig redan med hänsyn till den inom kort väntade ökningen av antalet resande elever är den det i ännu högre grad på något längre sikt mot bakgrunden av en eventuell försämring, när det gäller de kollektiva transportmedlen. Därför bör undersökas vad som omedelbart kan göras för att på nuvarande järnvägs- och busslinjer få till stånd speciella skolturer i ökad omfattning. Därvid bör man uppmärksamma det problem, som antyddes i planeringskommitténs förut omnämnda betänkande. På s. 76 heter det bl. a.:

Järnvägsstyrelsens ekonomibyrå har vid förfrågan meddelat, att om de ekonomiska vinster skolväsendet kan göra genom tillkomsten av nya dagliga rese-möjligheter kunde överföras till SJ från ecklesiastikstaten, skulle frågan om upprättande av skolturer för SJ:s del i många fall komma i ett helt annat läge.

Vidare bör man undersöka vilka möjligheter det finns att genom t. ex. speciella skolbussar, gemensamma för flera kommuner, kompensera försämring i eller totalt bortfall av förbindelser i form av järnväg eller landsvägsbuss som en följd av den ovan antydda utvecklingen på längre sikt. Det bör också övervägas om viss ersättning kan ges när målsmännens bilar används. Då förutsattes naturligtvis en samverkan mellan grannar så att denna transportmöjlighet rationellt utnyttjas. Speciellt för glesbygderna skulle detta betyda en hel del; det är lättare att fylla en bil än en buss. Sådan ersättning utgår ju om transportmedlet är en cykel!

De resande elevernas problem är inte avklarade genom att deras färd till och från skolorten ordnats. På skolorter kan det uppstå svårigheter när det gäller måltider, håltimmar, väntetider mellan ankomst- och avgångstider samt skolans första och sista lektion m. m. Här skall blott pekats på möjligheten att ordna gemensamma måltider för dessa elever i lokaler i anslutning till skolan samt fritidsrum för håltimmar o. d.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis vill vi beträffande lokaliseringsfrågorna framhålla, att vi i stort sett finner de nu tillämpade principerna riktiga, så länge det gäller en gymnasieorganisation av nuvarande karaktär. Om andra överväganden leder till att gymnasierna differentieras genom ytterligare linjer med olika inriktning och svårhetsgrad, ställs större anspråk på befolkningsunderlaget. Ett accepterande av de nuvarande lokaliseringsprinciperna förutsätter emellertid, att vissa andra frågor får en tillfredsställande lösning, nämligen de *resande elevernas problem, det kommunala förstadiet och de små kommunala gymnasiernas lärar- och ledarfrågor*. Dessa frågor bör därför tas upp till överväganden inom den av oss föreslagna utredningen.

III. Byggnadsfrågor

Den förut citerade s. k. långtidsutredningen (SOU 1956: 53) kommer in på avvägningen mellan olika slag av investeringar under den närmaste tiden. Utredningen förordar på skolområdet betydande investeringsökningar för såväl lägre som högre skolformer. Man framhåller dock, att myndigheterna på detta område i högre grad än på de flesta andra bör kunna begränsa investeringskostnaderna genom en mera ändamålsenlig planläggning och målmedvetna strävanden att nedbringa anläggningskostnaderna.

Det är sålunda tydligt, att när det gäller gymnasiernas lokalfrågor under de stora årskullarnas period är speciellt sådana åtgärder av intresse, som kan leda till ett effektivare utnyttjande av byggnadernas kapacitet. Därmed ökas förutsättningarna för att med rimliga kostnader kunna tillgodose efterfrågan på gymnasieutbildning. Sedan en tid tillbaka har försök med s. k. *ämnesrumssystem* pågått. Dessa försök har följts av skolöverstyrelsen, som nu tydligen anser sig på grund av de gjorda erfarenheterna kunna rekommendera detta system till en allmännare användning trots de schematekniska svårigheterna. I sitt remissyttrande över realskoleutredningens betänkande framhåller nämligen överstyrelsen (s. 15):

Avsevärd lokalbesparing kan vinnas genom övergång till ämnesrumssystem eller en kombination av ämnesrum och delat klassrum. En förutsättning är, att läroverkshuset genom sin byggnadstekniska utformning lämpar sig härför. Överstyrelsen anser sig med stöd av gjorda erfarenheter kunna rekommendera ämnesrumssystemet för gymnasiet och högsta klassen av realskolan.

Då dessutom ämnesrumssystemet — rätt utnyttjat — kan ge pedagogiska fördelar vill vi ifrågasätta, om inte tiden nu är inne även för statsmakterna att rekommendera det till allmännare användning även med hänsyn till dess värde på längre sikt.

D. DET FRAMTIDA GYMNASIET

I. Samhällets behov av gymnasieutbildad arbetskraft

Under den period då de på 1940-talet födda stora årskullarna passerar genom gymnasiet torde inriktningen av den kvantitativa expansionen av gymnasieorganisationen i stor utsträckning komma att bestämmas av den studerande ungdomens eget linje- och yrkesval. Det slumpartade utfall av gymnasieutbildningen, mätt i antalet studenter på olika linjer, som härigenom kan uppkomma, riskerar dock att hårdhänt korrigeras av det arbetsmarknadsläge, som råder vid den tidpunkt, då de studerande inträder i yrkeslivet.

Mer än som hittills skett måste i samband med den »slutgiltiga» gymnasiereformen åstadkommas ett positivt samspel mellan å ena sidan individens sätt att utnyttja sina egna yrkesförutsättningar och sin kännedom om arbetsmarknadsläget och å andra sidan samhällets åtgärder för att länka

gymnasieutbildad arbetskraft in på en sådan linje- och yrkesfördelning som motsvarar de faktiska behoven på arbetsmarknaden. Vi kan från våra synpunkter icke acceptera någon tvångsdirigering av vare sig utbildningen eller arbetskraften, men vi finner en mera utbyggd prognos- och rådgivningsverksamhet vara av nöden. Tyvärr har 1949 års arbetskraftsutrednings förslag härom endast i ringa mån förverkligats. Vi utgår ifrån att arbetsmarknadsstyrelsen bevakar de möjligheter som kan erbjuda sig att intensifiera prognosverksamheten. De försök som gjorts i exempelvis tekniska skolutredningens betänkande att förutspå behovet inom offentlig tjänst och inom industrien av läroverksutbildade ingenjörer har alltför kort räckvidd. Den av 1955 års universitetsutredning genomförda undersökningen av den tekniskt-matematiska begåvningsreserven ger viss utgångspunkt för bedömningen av den möjliga fördelningen av studerande på olika gymnasielinjer sedan studiespärren i princip avlägsnats. För att denna undersökning skall få något verkligt prognosvärde måste den kompletteras med en *allsidig och grundlig yrkesanalys på behovssidan*, vari ingår en inventering av alla de funktioner inom företagens respektive olika förvaltningars organisation, som bör utföras av gymnasieutbildad respektive högskoleutbildad personal.

Det är givetvis icke möjligt att på så lång sikt som en tjuugoårsperiod bedöma i hur stor utsträckning de ledande befattningarna inom företag och förvaltning besätts med personer från den ena eller andra utbildningsvägen, men i fråga om de mera rutinbetonade tjänsterna torde det inte vara olämpligt att undersökningsmässigt fråga sig vilka kunskaper och erfarenheter som fordras för att ändamålsenligt sköta sådana tjänster på olika arbetsplatser. I synnerhet sedan den tekniska utvecklingsfas, som för närvarande successivt omvandlar kontors- och fabriksarbete, nått in i mera definitiva stadier av automatisering och självkontrollerande maskinellt arbete borde en sådan yrkesanalys kunna läggas till grund för en inventering av det nämnda arbetskraftsbehovet.

Att därvid en ganska klar gräns måste dras mellan den högskoleutbildade arbetskraftens funktioner och den personal som redan på gymnasiestadiet förvärvar en teknisk eller merkantil yrkesutbildning torde numera icke kunna bestridas. Visserligen har ute i förvärvslivet t. ex. de arbetsledande uppgifter som förr ansågs kräva civilingenjörsutbildning ofta övertagits av läroverksingenjörer, och det bör givetvis även i framtiden öppnas goda karriärvägar för dem, som nöjer sig med den lägre utbildningen, men i takt med naturvetenskapens landvinningar och samhällets ökade komplikation uppstår nya krav på formell bildning hos den personal, som utövar konstruktiva och företagsledande funktioner, inom både det enskilda näringslivet och den statliga förvaltningen. Utvecklingen inom de stora nationerna visar att utbildningsväsendet måste anpassa sig för att på högre stadier verkligen kunna tillgodogöra sig elitbegåvningarnas kapacitet.

Därvid aktualiseras med förnyad styrka den diskussion som inom 1946 års skolkommision ägnades den s. k. horisontella klyvningen av gymnasiet. Utan att gå in på den diskussion, som förts härom tidigare, finner vi det

rimligt att även denna frågeställning belyses av en kommande gymnasieutredning. De av oss i andra sammanhang berörda examensfria linjerna kommer också in i bilden.

II. Organisation, kunskapsmål och studieformer

I princip accepterar det svenska samhället ungdomens fria val av studielinje och yrke. En av konsekvenserna härav är att gymnasiet måste tagas till stort nog; skälet för att avvisa en elev från önskad utbildning skall inte vara att plats ej kan beredas honom eller henne. Av docent Härnqvists utredning framgår också att när denna spärr häves kan man vänta sig en ökning procentuellt av elevströmmen till gymnasiet. Om det alltså för de stora årskullarnas del gäller att ordna gymnasieutbildning för ca $1/5$, så är motsvarande mål för mera normala förhållanden $1/4$ av årskullen. I många fall skulle man även kunna fordra minskade klasser — det är en lika angelägen reform här som på lägre stadier. För de översta ringarnas del sker väl detta automatiskt — man skall minnas att i samma mån som den Härnqvistska prognosen förverkligas får man in en del elever på gymnasiet, som inte kommer att klara det (i motsats till den Husénska där endast sådana elever kommer in i bilden, som har så stor chans att passera studentexamen, att den vid beräkningen approximerats till visshet).

De misslyckanden som man alltså har att vänta i individuella fall kan i det läget inte tagas till intäkt för ytterligare ingripanden i gymnasiets studiemål och metoder. Examensfria linjer eller avvísning får bli alternativen för eftersläntrarna; försöker man något annat blir resultatet en vikande standard på gymnasiet, och den effekten bör undvikas.

I elevernas i princip fria val bör också ingå en vidgad rätt att i de två översta ringarna välja gren. Den förmånsställning, som studier i grekiska (helt rättvist) haft så till vida att ett minimiantal av fem studerande ej där behövts, skulle man kunna utvidga till flera ämnen. En vinst skulle redan nu kunna noteras om man tillåte studier på matematiska grenen på samma villkor som på den helklassiska.

Även i ett annat avseende bör man överväga generösare regler i fråga om uppdelning av klass. Den samläsning som nu äger rum mellan elever i olika grenar kan ibland hindra bägge kategorier att få bästa möjliga utbyte av lektionerna. Här skall bara pekas på samläsningen i fysik mellan elever på den matematiska och på den biologiska grenen; skillnaden i förkunskaper vad gäller det oundgängliga hjälpmedlet matematik blir så småningom så avsevärd att den ena elevtypen hindras i sina studier och den andra utsättes för svårigheter som kan bli övermäktiga.

Emellertid får dessa krav på ökade möjligheter till val icke undanskymmas vad som redan tidigare hävdats vara det väsentliga för de olika studievägarna: strävan att ha ett gemensamt bildningsmål. Det är lika beklagligt med tekniker utan förankring i de humanistiska livsvärdena som med klassiker utan kunskap om världsbild och naturlagar. Någon har uttryckt det så att ett gymnasium borde avstå från att ge specialkunskaper och i stället ge de

kunskaper, som ligger utanför det blivande arbetsfältet. En sådan inriktning av gymnasiestudierna kräver ett samhälle, som skulle kunna avstå från arbetskraften till dess den nått högre ålder än den nu är färdigutbildad vid. I vad mån detta kommer att bli möjligt om två å tre decennier undandrar sig varje prognosmöjlighet just nu. Automationens framsteg och energisituationen avgör den saken, och dessa i sin tur beror på uppfinningar och insatser, som ännu ej är gjorda. Men det mått av central kunskap utanför det, som är direkt för yrket nyttigt, får inte tas till för litet. På varje gymnasiegren måste ges kunskaper, som skänker innehåll åt sådana begrepp som religion, samhällskunskap, psykologi, kultur i detta ords vidaste bemärkelse. Metoderna att meddela denna kunskap kan däremot mycket väl få revolutioneras, sättet att bedöma den likaså — därom kan endast erfarenhet och försök ge klart besked.

Här skall endast en punkt framtagas där enligt vår mening det nuvarande gymnasiet i det avseendet icke är riktigt konstruerat. Det gäller det förhållandet att ämnet filosofi icke på realgymnasiet givits samma ställning som på övriga linjer. Från denna linje rekryteras dock många av de industrichefer som om något decennium skall ha ledningen över stora arbetarskaror. De bör då inte berövas denna möjlighet att grundlägga de kunskaper i psykologi de som chefer oundgängligen behöver. Hela frågan om samhällslärens ställning på gymnasiet bör vidare upptas till prövning av den i föreliggande motion föreslagna utredningen.

Denna kärna av gemensamma kunskaper skall naturligtvis gälla för alla gymnasiegrenar, även specialgymnasierna. I teknikerutredningens betänkande (SOU 1955: 21) är denna synpunkt beaktad. I den framtid varom nu är tal har man säkerligen råd med den förändring av det tekniska gymnasiet till fyraårigt, som tydligen av många skäl är önskvärd, men som utredningen liksom riksdagen denna gång hesiterat inför. För handelsgymnasierna bör man kunna ställa samma mål i fråga om dessa gemensamma kunskaper, för de fyraåriga seminarierna likaså. Det som bör eftersträvas är de olika gymnasieformernas jämbördighet i detta avseende, så att i princip alla högskolestudier står öppna för dem som tagit examen vid någon av formerna, och att endast kompetenskomplettering i fråga om specialkunskaper erfordras.

Studieformerna vid detta framtida gymnasium bör göras avsevärt friare än nu är fallet. Ett väsentligt mål för enhetsskoleförsöken är ju att ge eleverna bättre studievanor, i synnerhet vad gäller förmågan att självständigt klara ett studieprogram. Allteftersom den nioåriga skolan lyckas, kommer gymnasisterna att stå avsevärt bättre rustade för studier på egen hand än nu. Det som ligger närmast till hands är väl att befordra en vidare användning av koncentrationsläsning och av möjligheterna till tentamen i förväg i något eller några ämnen i studentexamen (särskild prövning). Såvitt motionärernas informationer är riktiga är erfarenheterna av försöksverksamheten härvidlag hittills goda. Borde inte tiden vara inne att på allvar pröva detta inslag i gymnasiets liv som en normal beståndsdel? Genom krav på

kvalificerat betyg i det eller de avklarade ämnena kan säkerhet vinnas för kvalitet på examen, liksom genom att maximera antalet tillåtna tentamens-tillfällen. Vetorätt bör också tillkomma rektor eller klasskonferens. Det är alldeles klart att den avsevärda utvidgning av denna tentamensverksamhet (med dess konsekvenser i fråga om förberedelserna), som här föreslås, kommer att avsevärt öka lärarnas åtaganden. Vi förutsätter att detta beaktas vid eventuella förslag och beslut; antingen kan man låta det återverka på medeltjänstgöringen för lärare på gymnasiestadiet, eller också kan man likställa arbete av denna art med ett visst antal veckotimmar som rektor kan disponera för de berörda lärarnas räkning.

Frågan om avvägningen mellan olika gymnasielinjer är mycket komplicerad och kan endast avgöras efter en i tid igångsatt allmän utredning om gymnasiet efter de stora årskullarnas tid.

Den ökning av den nuvarande reallinjens volym, som är att motse, utgör ett betydande problem. Två vägar är där att välja på. Antingen låter man reallinjen behålla sin dominans, eller också eftersträvar man en utjämning. I förra fallet, som väl är det troligare, bör man allvarligt överväga att öka valmöjligheterna inom reallinjen. Kan man eventuellt åstadkomma ett alternativ som på något sätt närmar en del av reallinjen till allmän teknisk linje? Som en sådan planerades en gång det nuvarande tekniska gymnasiet, som nu hamnat i en specialisering, som i och för sig knappast är att beklaga. Frågan står öppen, och svar kan endast lämnas sedan en utredning tagit hand om den. En särskild försöksverksamhet vore här rimlig.

En annan del av gymnasiet skulle också kunna göras till föremål för en försöksverksamhet med syfte att utprova nya valmöjligheter. Det är den allmänna linjens språkliga gren. Det är ännu föga känt, vilka utkomstmöjligheter studenter med denna kompetens kommer att få och följaktligen också hur eleverna själva bedömer den språkliga grenen. Syftet med den allmänna linjen var inte i första hand att skapa en linje som förberedde för universitetsstudier utan blott att ge en förstärkt grundutbildning för vissa yrken. Skulle det visa sig att linjens språkliga gren är felkonstruerad, d. v. s. att den inte lockar tillräckligt många elever, eller att de elever, som väljer den, måste underkasta sig tidsödande kompletteringar för att göra sina kunskaper användbara i förvärvslivet eller för vidareutbildningen, måste den konstrueras om. Skulle det å andra sidan visa sig, att den i sin nuvarande form verkligen fyller ett behov, är därmed icke sagt, att den redan fått sin mest ändamålsenliga utformning. Under alla omständigheter synes redan nu böra övervägas, om inte den språkliga grenens värde skulle kunna väsentligt ökas t. ex. därigenom att något eller några av de ämnen, som är typiska för ett handelsgymnasium, finge plats på schemat. Det kunde ske på det sättet, att stenografi eller bokföring kunde förekomma som tilläggsämne. Det kunde också ske på det sättet, att någon eller några av språkkurserna delvis finge en merkantil utformning. Vi förutsätter som redan nämnts att dessa anordningar till en början endast skall få försökskaraktär.

Som redan betonats kommer ett fullständigt utbyggt gymnasium utan

spärrar att få mottaga ett visst antal elever, som sannolikt ej kan klara en studentexamen. Redan nu existerar den typen elever, men »rent matematiskt» blir situationen en annan så småningom. Att avvisa elever som totalhavererade kan aldrig vara tillfredsställande; en skola har ansvar för sina elever. Utvägen måste här bli examensfria linjer.

Dessa kan utformas på många sätt. En variant är den metod, som ibland användes i England. Eleven laser endast vissa ämnen »på allvar». Valjes dessa helt utanför en grupp »kärnämnen», skulle man mycket väl kunna säga att eleven går på en examensfri linje. Här kommer naturligtvis kvarsitningsproblemet in; med ett fullt arbetsdugligt system av examensfria linjer bör man snarast tala om en eventuell rätt att sitta kvar. Ett sätt att öka elevernas möjligheter att klara *examens*-linje vore att för eleverna från enhetsskolans 9a ordna klasser — låt oss kalla dem 10a och 11a — som skulle förbereda eleverna för ett inträde i andra ringen av ett treårigt gymnasium. Även mindre kostsamma »preparandkurser» för elever, som behöver läsa in kurserna på g-linjen, kan tänkas.

Hela den problemkrets som här berörts får naturligtvis en del av sin lösning genom de åtgärder av social natur som närmare beröres i nästa avsnitt. Så rikt blir nämligen aldrig ett land att man helt kan bortse från vad saker och ting kostar och vad effekten av den gjorda insatsen blir. Den bästa vägen att minska antalet studiemisslyckanden går över studierådgivning och kuratorsverksamhet.

Helt naturligt kommer alla de undersökningar som behöves före ett slutgiltigt beslut om ett gymnasiums struktur att kräva en kvalificerad försöksverksamhet. För detta krävs verkligen en gynnsam miljö, alltså försöksgymnasier i ordets egentliga mening. Nu kan man turnera saken så att varje gymnasium bör beredas sådana arbetsbetingelser och sådan frihet att det i smått eller stort kan verka som försökslaboratorium i den utsträckning vederbörande lärares kapacitet räcker till. Men då förbiser man att först i en speciell skola kan man ha någon utsikt att få något så när besked om försöksbetingelserna, och skall slutsatser dragas med så stor räckvidd måste de byggas på en bärkraftig grundval av fakta.

III. Skolsociala frågor

Hur mycket man än i detalj planerar en skolform så att den i organisatoriskt avseende skall bli alltmer fullkomlig, får man aldrig glömma bort att ta hänsyn till det viktigaste av allt: det levande material som skolan skall arbeta med — dess elever. Omvårdnaden om dem måste bli en väsentlig angelägenhet för varje skola som vill nå sitt syfte. Denna omvårdnad måste utsträckas till att gälla elevs miljö i såväl hem som skola, och skolan skall ha rätt att få gehör för sina krav på att staten tar de ekonomiska konsekvenserna av de åtgärder som vidtages.

Varje skolform är mån om att väl förvalta de elever den fått vårdnaden om; att pressa ned procenttalet för dem som ej kommit till ett meningsfyllt slut på sina studier är föremål för dess strävan. Ett uttryck för önskan att

om möjligt låta skolgången sluta vid det mål, som sattes, när eleven började, är rättigheten att sitta kvar. Här anmäler sig två tankar som endast till synes är kontroversiella. Det gäller att med en ganska stor arbetsinsats verka för att kvarsittningen begränsas mer än nu är fallet i våra högre skolor. Men det gäller också att värna elevernas rätt att sitta kvar när resultatet inte blivit det som eleven, föräldrarna och skolan väntat sig.

Det är omvittnat att orsakerna till en kvarsittning inte alltid är att söka i en bristande intellektuell förmåga hos den som misslyckats. Redan den undersökning av förhållandena i klass 1⁵, som skolöverläkaren Herlitz gjort, visar en rad andra orsaker, framför allt sjuklighet och hemförhållanden. På det åldersstadium där gymnasisterna befinner sig har säkerligen dessa andra orsaker blivit betydligt vanligare. De komplikationer brytningsåren medför kan ofta få konsekvenser i fråga om studieresultatet. Det vore en angelägen uppgift att samla och bearbeta ett tillräckligt stort material som belyste kvarsittningens orsaker och konsekvenser på just gymnasiestadiet. Då kunde man säkrare än nu avgöra om kvarsittning skall tillrådas eller ej, och framför allt: man skulle få kunskaper, som möjliggjorde ett i tid företaget ingripande för att avhjälpa studiesvårigheter. För allt detta har skolan i dag icke tillräckliga resurser. Den läkarhjälp, som ges på ett lägre stadium, kunde säkerligen få en motsvarighet även här; resurser för att ingripa och hjälpa, när orsaken till skolledan ligger utanför skolans och skolsvårigheternas egentliga värld, vore också till gagn. Om man räknar ut vad varje elev i ett gymnasium kostar per år, får man ett begrepp om den ekonomiska vinsten i varje fall där en kvarsittning kan undvikas. Ett överförande till en examensfri linje av den art som skisserats är också en väg, men den är icke den första, som i det individuella fallet skall beträdas.

En kvarsittning visar sig i praktiken i många fall vara till stort gagn, men i andra föranleder den förslöande och andra uppföranderubbningar som är betänkliga. Tydligt är det viktigt att den kvarsittning, som tillåtes (eller framstår som ett tvång), göres meningsfylld. Omläsandet av samma kurs i alla de ämnen där eleven redan en gång fått godkänt betyg kan onekligen bli föremål för en diskussion. På gymnasiestadiet skulle man väl kunna pröva anordningar med studiebetning på fördjupningar av kursen i ämnen, som intresserar eleven. Möjlighet till ledighet från viss undervisning (eller viss del av termin) kan i en del fall vara just det den studiemisslyckade behöver.

Här har mest talats om dem som ej fått flytta på grund av vad som skulle kunna kallas sociala skäl. Det får inte undanskymmas det faktum att även de som inte intellektuellt räcker till utgör ett avsevärt antal. Vi måste förbättra det urvalsinstrument, som användes vid tillträdet till högre skolor. Skolöverstyrelsen har i yttrande till statsutskottet över våra motioner vid fjolårets riksdag I: 421 och II: 513 anfört att undersökningar rörande begåvningsstrukturens och lärjungarnas yrkesönsknings pågår inom enhets-skolan samt att resultaten därav bör avvaktas, innan ändringar i intagningsförfarandet vidtages. Vi utgår ifrån att överstyrelsen snarast tar initiativ till

ändamålsenliga intagningsmetoder vid elevernas övergång till högre skolor.

Det fordras vidare att i skolan ges tillfälle för en allsidig och tillförlitlig studie- och yrkesrådgivning. Inom enhetsskolan är behovet av särskilda yrkesvalslärare numera erkänt och har föranlett åtgärder som på längre sikt kommer att medföra avsevärda resultat. Någon särskild lärarkår för motsvarande syssla på ett gymnasium är knappast välbetänkt, men på olika sätt bör dessa inslag i skollivet beredas tillräcklig plats, ej blott schematekniskt. Inom undervisningsmomenten i samhällsläran kan sålunda säkerligen en hel del göras. Det är vår uppfattning att man genom en särskild utredning bör belysa behovet av en vidgad studie- och yrkesvägledning. Genom ett utbyte och hopsamlande av erfarenheter från hittills bedrivna verksamhet och genom en översyn av den koordinering, som skall ske på rektorsexpeditionen, bör något kunna vinnas. Det är en av de synpunkter man bör uppmärksamma vid en diskussion om arbetsinnehåll och arbetssituation för våra skolchefer.

Elevhem och studiehjälp

Omvårdnaden av eleverna och strävandena att föra fram dem till ett meningsfullt studiemål måste ta sig uttryck i skolsociala-pedagogiska åtgärder av den art, som diskuterats i det föregående, men även i fråga om studieekonomien har samhället ett ansvar. Genom åtgärder på detta plan kan de hinder avlägsnas, som familjeekonomi och långa avstånd lägger i vägen för utbildningssökande ungdomar. På stadiet upp t. o. m. 9:e—10:e skolåret kan måhända detta mål sägas redan vara nått eller nås inom en nära framtid. Däremot återstår ännu mycket att göra i fråga om gymnasiestadiets skolorformer och den akademiska utbildningen, innan rättvisa mellan olika lottade individer och grupper skapats och samhället gjort det möjligt att tillvarata den tillgång, som består av reserver för utbildning på skilda nivåer och yrkesområden.

I annan motion till årets riksdag behandlas i större sammanhang studiehjälpsfrågorna. Dessa tas därför inte upp i detta sammanhang. Däremot vill vi här framföra några principiella synpunkter på elevhemmen.

Vi har tidigare i denna motion anslutit oss den den nu tillämpade lokaliseringsprincip, som tar sikte på att nedbringa antalet inackorderade elever på gymnasiestadiet. Detta till trots kommer det säkerligen att på många gymnasieorter uppstå behov av elevhem. Skälen härför är bl. a. följande.

För det första uppstår det även för många resande elever ett behov av inackordering på skolorten mot slutet av gymnasietiden. De två resp. tre första åren av studietiden förmår eleverna vanligen klara resor upp till omkring en timme. Under det sista läsåret blir det emellertid i många fall alltför svårt för eleverna att svara mot de då ökade kraven i studiearbetet, om de samtidigt har relativt långa resor varje dag. Erfarenheten från gymnasier med stort antal resande elever pekar i denna riktning. Därför får man räkna med ett inackorderingsbehov för viss del av sista ringens resande elever på sådana orter.

För det andra kommer säkerligen den konstaterade tendensen med allt sämre tillgång på privata inackorderingsrum att slå igenom även på de mindre gymnasieorterna.

Hittills har den sociala service, som behövs i skolan på gymnasiestadiet, fullgjorts av de befattningshavare, som i första hand är utbildade att vara lärare och rektorer. Deras utbildning och krafter är ej tillräckliga för hela den arbetsanhopning som här erbjuder sig.

Det gäller att kontinuerligt följa och studera det material om arbetsmarknadens skiftningar, som tillställs skolorna, det gäller också att ha ständiga kontakter med samtliga lärare för de elever man får sig speciellt anförtrödda. Klassföreståndarskapet är tänkt som just en sådan syssla, och det är klart stadgat vad som åligger klassföreståndaren. Vi önskar ingen ändring häri. Men det krävs vid klassföreståndarens sida kuratorer och psykologer i sådana situationer där dennes kapacitet inte räcker till.

I vår motion II: 513 vid 1956 års riksdag krävdes att riksdagen skulle begära hos Kungl. Maj:t att förslag skulle föreläggas innevarande riksdag om successivt inrättande av skolpsykologer. Motionen bifölls ej i denna del. Vi har dock icke kunnat ändra vår uppfattning. Eftersom skolöverstyrelsen i sina petita anhållit om inrättande av tre regionala skolpsykologbefattningar vill vi dock f. n. inskränka oss till att livligt föreslå riksdagen att nu tillmötesgå denna begäran samt att fatta principbeslut om psykologutbildningens påbörjande. Detta yrkande ställes i särskild motion.

Inrättandet av skolpsykologtjänster minskar likväl inte i någon väsentlig grad behovet av kuratorer. För att klara de individuella fallen av skolsvårigheter måste vid varje större skola finnas någon så att säga på platsen; där kommer skolkuratoren in i bilden. Riksdagen har på vårt initiativ begärt en redovisning av erfarenheterna av den kuratorsverksamhet, som hittills bedrivits. Vi hävdar dock att man utan att avvakta ytterligare utredning kan intensifiera den försöksverksamhet som nu bedrivs.

Det är nämligen vår fasta övertygelse att endast genom att ge dessa skilda instanser, klassföreståndare, psykolog, kurator och rektor, möjlighet att samverka kan ett verkligt gott resultat åstadkommas av skolarbetet. Gentemot statsutskottets förmodan att arbetsbördan för någon av parterna skulle minska, hävdar vi att det i stället är så att genom den nu skisserade utvidgningen startar man en skapande men också krävande samverkan. Det är dessutom vår tro att de resultat, som på den vägen kan nås, kommer att betyda en sådan förbättring av skolans effektivitet att utvidgningen på längre sikt ej heller kommer att te sig ekonomiskt äventyrlig.

Med stöd av det ovan anförda hemställer vi,

- a) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om utredning angående gymnasiet enligt de riktlinjer, som framgår av denna motion, i den mån icke genom yrkanden nedan vissa frågor föreslås behandlade i annan ordning; dock att Kungl. Maj:t givetvis till 1958 års riksdag framlägger de förslag, som det då aktuella läget kräver, utan att in-

vänta den ovan nämnda utredningens ställningstaganden;

b) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t uttalar att ämnesrumssystem bör komma till allmänare användning än hittills på gymnasiet;

c) att riksdagen i samband med behandlingen av Kungl. Maj:ts aviserade proposition om inrättande av särskilda statliga försöksskolor uttalar sig för att frågan om påbyggnad av dessa med ett gymnasiestadium överväges;

d) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om särskild utredning beträffande vidgad studie- och yrkesvägledning på gymnasiestadiet.

Stockholm den 26 januari 1957

Bertil Ohlin

Manne Ståhl

Sven Gustafson

i Göteborg

Gunnar Helén

Ragnhild Sandström

Henning Gustafsson

i Skellefteå

Innehållsförteckning till motion nr 328

A. Inledning	11
B. Hur gymnasiestadiet växt och växer. — Något om utvecklingstendenserna	12
C. Gymnasiet och de stora årskullarna	22
I. Organisationsfrågor. — Granskning av olika linjers för- och nackdelar	22
II. Lokaliseringsfrågor	25
III. Byggnadsfrågor	29
D. Det framtida gymnasiet	29
I. Samhällets behov av gymnasieutbildad arbetskraft	29
II. Organisation, kunskapsmål och studieformer	31
III. Skolsociala frågor. Elevhem och studiehjälp	34